

Mu'tazila

En historisk och teologisk genomgång av rörelsen och dess undergrupper, ur sunnitisk islams perspektiv

Inledning

Mu'tazila (arabiska: المعتزلة, al-Mu'tazila, "de som drar sig undan/separatisterna") är namnet på en av de mest inflytelserika och mest kontroversiella teologiska skolorna (kalam) i islams historia. Rörelsen uppstod i Basra under det andra århundradet efter Hijra (700-talet e.Kr.) och utvecklades med tiden till ett sofistikerat rationalistiskt teologiskt system, byggt kring fem grundprinciper (al-Usul al-Khamsa).[1][2]

Inom sunnitisk islam (Ahl al-Sunna wal-Jama'a) intar Mu'tazila en särställning bland de klassiska avvikande grupperna (Ahl al-Bid'a): till skillnad från många andra sekter blev Mu'tazila under en period på 800-talet den av staten påtvingade officiella läran inom det Abbasidiska kalifatet, vilket ledde till den så kallade Mihna ("prövningen"/inkquisitionen), under vilken framstående sunnitiska lärda – främst Imam Ahmad ibn Hanbal – förföljdes och fängslades för sitt motstånd mot Mu'tazilas lära om Koranens skapade natur.[8][9][10] Denna konflikt kom att forma den sunnitiska trosläran (aqida) för all framtid och utgör bakgrunden till mycket av den polemik som riktats mot Mu'tazila i sunnitisk litteratur sedan dess.

Mu'tazila var heller aldrig en enhetlig rörelse. Med tiden splittrades skolan i en "basransk" och en "bagdadisk" huvudgren, och inom dessa uppstod ett stort antal undergrupper (firaq), grupperade kring enskilda lärda och deras särskilda ståndpunkter – ofta i skarp polemik mot varandra.[1][24] Denna artikel ger först en översikt över Mu'tazilas historiska uppkomst och dess fem grundprinciper, därefter en genomgång av rörelsens huvudsakliga undergrupper, och avslutas med en sammanfattning av den sunnitiska kritiken mot rörelsen som helhet.

Historisk bakgrund och namnets ursprung

Mu'tazila grundades av Wasil ibn Ata (d. 131/748) i Basra. Enligt den mest spridda traditionen fick rörelsen sitt namn efter att Wasil ibn Ata drog sig undan (i'tazala) från sin lärare Hasan al-Basris undervisningskrets, sedan de två kommit i konflikt om hur man teologiskt skulle betrakta en muslim som begått en allvarlig synd (en "stor syndare", fasiq) – är denne fortfarande troende eller har han fallit ur tron helt?[19][22] Enligt en version av berättelsen ska Hasan al-Basri ha utbrustit "i'tazala 'anna" ("han har dragit sig undan från oss"), varpå Wasil och hans anhängare började kallas al-Mu'tazila, "de som drar sig undan" eller "separatisterna".[22]

En annan, äldre tradition kopplar samman namnets ursprung med Mu'tazilas tidiga politiska hållning: liksom Murji'a intog tidiga Mu'tazila-anhängare en neutral position i konflikten mellan Ali ibn Abi Talib och hans motståndare (såsom Mu'awiya) efter mordet på den tredje kalifen Uthman, och "drog sig undan" från att ta ställning i denna strid.[17][24]

Mu'tazila utvecklades och blomstrade främst i de två stora intellektuella centra Basra och Bagdad, och kom under 800-talet att bli den teologi som officiellt gynnades av de Abbasidiska kaliferna al-Ma'mun, al-Mu'tasim och al-Wathiq (ca 813–847), innan kalif al-Mutawakkil år 851 vände politiken och återupprättade den traditionella sunnitiska trosläran som statens officiella hållning.[17][30]

De fem grundprinciperna (al-Usul al-Khamsa)

Mu'tazilas teologiska system brukar sammanfattas i fem grundprinciper, vilka enligt rörelsen själv utgjorde minimikraven för att räknas som "sann" Mu'tazili. Det är runt tolkningen av framför allt de två första av dessa principer som de flesta av rörelsens senare undergrupper formerade sig.[18][19]

Tawhid – Guds enhet (i en strikt rationalistisk tappning)

Mu'tazila utgick från en mycket strikt tolkning av Guds enhet (tawhid), vilken ledde dem till att förneka att Guds attribut (sifat) – såsom hörsel, syn, kunskap, makt – utgör verkligheter skilda från Guds väsen (dhat). Enligt al-Shahrastanis sammanfattning ansåg Mu'tazila att Gud är evig och att evigheten är en egenskap som tillhör Hans väsen, men de förnekade existensen av eviga attribut som distinkta enheter vid sidan av detta väsen.[26] Av samma princip följde att Mu'tazila förnekade möjligheten att se Gud med de fysiska ögonen i paradiset (ru'ya), avvisade alla antropomorfa liknelser tillämpade på Gud, och – mest kontroversiellt – drog slutsatsen att Koranen, som Guds "tal" (kalam Allah), måste vara skapad och inte evig, eftersom ett evigt tal annars skulle utgöra ett andra evigt väsen vid sidan av Gud själv.[17]

Al-'Adl – Guds rättvisa och människans fria vilja

Den andra grundprincipen, Guds rättvisa (al-'adl), innebar att Gud av nödvändighet är rättvis och vis, och att Han därför inte kan ålägga människan något orimligt, inte kan bestraffa en människa för handlingar hon inte själv utfört, och inte kan vara upphovsman till det onda. Av detta drog Mu'tazila slutsatsen att människan måste vara en fri agent (qadariyya-ståndpunkten) som själv skapar sina handlingar, gott som ont, och som därför rättvist kan belönas eller straffas för dem.[17][26] Ont och gott betraktades som rationellt urskiljbara kategorier: enligt Mu'tazila kan det mänskliga förnuftet, utan uppenbarelse, avgöra vad som är moraliskt rätt och fel samt att tacksamhet mot Gud för Hans gåvor är förnuftsmässigt obligatorisk redan innan någon lag uppenbarats.[17][26]

Al-Wa'd wal-Wa'id – Löftet och hotet

Denna princip innebär att Guds löften om belöning för de rättfärdiga och hot om straff för de orättfärdiga med nödvändighet kommer att uppfyllas, som en konsekvens av Guds rättvisa: Gud kan, enligt detta synsätt, inte av nåd avstå från att straffa en olydig troende som dör utan att ångra sig, eftersom det skulle strida mot Hans rättvisa och Hans tidigare "hot". Enligt Mu'tazila kommer en troende som begått en allvarlig synd (kabira) och dör utan att ångra sig att straffas evigt i Elden, även om straffet beskrivs som lindrigare än de otrognas.[26]

Al-Manzila bayna al-Manzilatayn – Mellanpositionen

Denna princip – "läget mellan de två lägena" – var den fråga som

ursprungligen utlöste brytningen mellan Wasil ibn Ata och Hasan al-Basri. Den innebär att en muslim som begår en allvarlig synd (fasiq) varken kan kallas "troende" (mu'min) i fullständig mening, eftersom hans synd diskvalificerar honom från denna status, eller "otrogen" (kafir), eftersom han inte förnekat tron. Han intar i stället en mellanposition – fasiq – i detta liv, men kommer enligt princip 3.3 ovan att straffas evigt i Elden om han dör utan ånger, dock i en mindre svår grad än de egentliga otrogna.[26]

Al-Amr bil-Ma'ruf wal-Nahy 'an al-Munkar – Att påbjuda det goda och förbjuda det onda

Den femte principen – plikten att påbjuda det goda och förbjuda det onda – delas i sin grundformulering av alla islamiska riktningar, inklusive Ahl al-Sunna. Det som gjorde Mu'tazilas tillämpning av principen särpräglad, och i sunnitiska ögon problematisk, var att vissa av rörelsens grenar – särskilt de mer aktivistiska – ansåg att denna plikt under vissa omständigheter kunde innefatta väpnat motstånd mot orättfärdiga ledare, samt att man tillämpade principen med stor stränghet i den interna polemiken mot meningsmotståndare, inklusive andra Mu'tazila-grenar.[26]

Läran om Koranens skapade natur och Mihna

Den fråga som mer än någon annan kom att definiera konflikten mellan Mu'tazila och den sunnitiska huvudfåran var frågan om Koranens natur. Som en konsekvens av sin tawhid-princip (se 3.1) hävdade Mu'tazila att Koranen, som Guds tal, är skapad (makhlûq) och inte evig.[17][32] Den sunnitiska huvudfåran, representerad av Ahl al-Hadith och senare formaliserad av imamer som Ahmad ibn Hanbal, höll fast vid att Koranen är Guds eviga, oskapade tal (kalam Allah ghayr makhlûq), eftersom Guds tal – liksom Hans övriga attribut – enligt detta synsätt är en evig egenskap hos Hans väsen och inte kan vara skild från Honom eller skapad i tiden.[32][35]

År 833 (218 H) gjorde den Abbasidiska kalifen al-Ma'mun läran om Koranens skapade natur till officiell statlig dogm och inledde den så kallade Mihna ("prövningen"/inkvitionen), under vilken domare och lärda tvingades offentligt bekänna denna lära vid risk för fängelse, tortyr eller avsättning. Politiken fortsatte under hans efterträdare al-Mu'tasim och al-Wathiq i totalt arton år (833–851), innan kalif al-Mutawakkil avskaffade den.[9][10][31]

Imam Ahmad ibn Hanbal – grundaren av den hanbalitiska rättsskolan och

en av de mest centrala gestalterna inom sunnitisk trosläreshistoria – vägrade trots fängelse och kroppsstraff att acceptera läran om Koranens skapade natur, och hans ihärdighet under Mihna gav honom en särställning i den sunnitiska historieskrivningen som försvarare av den rätta läran (Ahl al-Sunna wal-Jama'a).[8][9] I sunnitisk litteratur citeras ofta lärda från denna period som förklarade att den som hävdar att Koranen är skapad är att betrakta som otrogen, och att man bör avhålla sig från allt umgänge med sådana personer såvida de inte ångrar sig.[35]

Den sunnitiska kritiken mot denna Mu'tazili-lära grundar sig på att den, enligt sunnitiskt synsätt, antyder en åtskillnad mellan Gud och Hans tal – som om Guds tal skulle ha en början i tiden och Gud därmed skulle ha "föregått sitt eget tal", vilket sunnitiska lärda menar är en orimlig och teologiskt farlig slutsats som öppnar dörren för att betrakta även andra av Guds eviga egenskaper som skapade eller föränderliga.[11][12][32]

Sammanfattande sunnitisk kritik mot Mu'tazilas grundprinciper

Utöver frågan om Koranens natur riktar sunnitisk teologi (representerad av såväl Ahl al-Hadith/Salafiyya som de senare Ash'ari- och Maturidi-skolorna) ett flertal centrala invändningar mot Mu'tazilas system som helhet:

- Överordnande av förnuftet över uppenbarelsen: Sunnitiska lärda menar att Mu'tazila i praktiken lät det mänskliga förnuftet ('aql) bli den slutgiltiga måttstocken för att tolka, och i vissa fall förkasta, klara uppenbarelsetexter (Koran och autentisk Sunna) när dessa till synes stod i strid med rationalistiska slutsatser – en metod som Ash'ariyya-skolan själv växte fram som en reaktion mot, men som man menade alltjämt inte gick tillräckligt långt i att underordna förnuftet uppenbarelsen.[18]
- Förnekande av Guds attribut: Genom att reducera Guds attribut (hörande, seende, makt, tal med mera) till blotta synonymer för Guds väsen, eller till skapade ting, ansåg sunnitiska lärda att Mu'tazila i praktiken urholkade den bild av Gud som beskrivs i Koranen och Sunnan, och närmade sig en form av Guds-förnekelse genom "tomning" av Hans attribut (ta'til).[26]
- Förnekande av synen av Gud i paradiset: Mu'tazilas förnekande av att de troende kommer att se Gud i paradiset med sina fysiska ögon (ru'yat Allah) står i direkt motsättning till en rad koranverser och autentiska profetuttalanden som sunnitiska lärda anser uttryckligen bekräftar denna syn som en av paradisetts största gåvor.[26]

- Läran om evigt straff för syndande troende: Genom sin tolkning av "al-wa'd wal-wa'id" (3.3) menade Mu'tazila att en troende som dör med obotad allvarlig synd straffas evigt i Elden – en ståndpunkt som sunnitisk islam förkastar med hänvisning till talrika hadither om profetens förbön (shafa'a) och Guds förmåga att av nåd förlåta vem Han vill, även utan föregående ånger.[26]
- Politisk aktivism och våld: Vissa Mu'tazila-grenars tillämpning av "amr bil-ma'ruf" (3.5) i kombination med läran om fri vilja och mänsklig förmåga att avgöra rätt och fel användes historiskt för att legitimera uppror mot sittande makthavare – något som den sunnitiska huvudfåran, med sin generella betoning av tålmod gentemot ledare för att undvika inbördes kaos (fitna), såg som farligt.[17]
- Kritik av hadithvetenskapen: Vissa framstående Mu'tazila-lärda, däribland Ibrahim al-Nazzam och hans krets, ifrågasatte auktoriteten hos enskilda (ahad) hadithöverlämnare och avfärdade vissa följeslagares (t.ex. Abu Hurayras) överlämnade traditioner i sin helhet – vilket sunnitiska hadithvetenskapsmän (muhaddithun) ansåg underminerade en av islams två huvudkällor.[24]

Mu'tazilas undergrupper (al-Firaq)

Mu'tazila splittrades tidigt i en "basransk skola" (med ursprung hos Wasil ibn Ata och Abu al-Hudhayl al-Allaf) och en "bagdadisk skola" (med ursprung hos Bishr ibn al-Mu'tamir). Inom och mellan dessa två huvudgrenar uppstod, enligt klassiska sunnitiska sekt-kataloger som al-Shahrastanis al-Milal wa al-Nihal och al-Baghdadis al-Farq bayna al-Firaq, ett stort antal undergrupper (firaq), vanligen namngivna efter sina respektive grundare.[4][14][27] Nedan följer en genomgång av de viktigaste av dessa, organiserade i kronologisk/skolmässig ordning.

Wasiliyya

Wasiliyya var Mu'tazilas ursprungliga gren, grundad av rörelsens grundläggare Wasil ibn Ata (d. 131/748) själv. Wasiliyya förenade läran om människans fria vilja (qadar) med en strikt tawhid som förnekade Guds eviga attribut som distinkta från Hans väsen, samt formulerade "mellanpositionen" (al-manzila bayna al-manzilatayn) för den allvarligt syndande muslimen – läran som gav upphov till rörelsens namn (se avsnitt 2).[19][22][27]

Huzayliyya (Amriyya)

Huzayliyya – ibland kallad Amriyya – grundades av Abu al-Hudhayl Muhammad al-'Allaf (d. ca 235–236/849–850), en av de mest inflytelserika tidiga systematikerna inom Basra-skolan. Han utvecklade läran om Guds attribut till dess mest kända Mu'tazili-formulering: Guds kunskap, makt och vilja är identiska med Hans väsen och inte separata eviga egenskaper.[14][23][27] Al-'Allaf tillskrivs även den mycket diskuterade läran att alla mänskliga rörelser – inklusive de saligas rörelser i paradiset och de fördömdas i Elden – en gång i framtiden tar slut och övergår i ett tillstånd av evig vila, en lära som många senare lärda, både inom och utom Mu'tazila, kritiserade som filosofiskt omotiverad.[14]

Nazzamiyya

Nazzamiyya bildades av Ibrahim ibn Sayyar al-Nazzam (d. ca 220–230/835–845), poet, teolog och en av de mest filosofiskt drivna Mu'tazili-tänkarna. Al-Nazzam utvecklade en egen atomistisk rörelseteori ("tafra", "hoppet") och drev läran om Guds rättvisa till sin spets: han menade att vissa handlingar – såsom orättfärdighet, lögn och att ålägga människan det omöjliga – är absolut omöjliga för Gud att utföra, inte enbart sådant Gud frivilligt avstår från.[23][24][27] Al-Nazzam och hans elev al-Jahiz var också kända för sin skarpa kritik av hadithöverlämningen från vissa följeslagare, vilket av sunnitiska hadithlärda räknades som ett allvarligt avsteg.[24]

Aswariyya

Aswariyya, namngiven efter Ali al-Aswari, var en mindre gren inom Basra-skolan, nära förbunden med Nazzamiyyas idéer om Guds handlingar och människans förmåga (qudra), men med vissa egna nyanser kring tidpunkten för när den mänskliga handlingsförmågan uppstår i förhållande till själva handlingen.[23][27]

Iskafiyya och Ja'fariyya

Iskafiyya, efter Abu Ja'far al-Iskafi, och Ja'fariyya, efter Ja'far ibn Mubashshir respektive Ja'far ibn Harb, var två närbesläktade bagdadiska grenar som i huvudsak följde Bishr ibn al-Mu'tamir (se 6.6) linje i frågor om människans handlingar, men som även involverade sig i den politiska polemiken kring kalifatets legitimitet och förhållandet till Ali ibn Abi Talibs ätt – en fråga där den bagdadiska skolan överlag stod närmare shiitiska ståndpunkter än den basranska.[23][27]

Bishriyya

Bishriyya grundades av Bishr ibn al-Mu'tamir (d. 210/825), en av grundarna av den bagdadiska Mu'tazili-skolan.[16] Bishriyya förknippas särskilt med läran om "tawallud" ("alstring"): tanken att en människa inte bara är moraliskt ansvarig för sin direkta, avsiktliga handling, utan även för de indirekta följdverkningar ("genererade effekter") som denna handling orsakar i världen, även om dessa följdverkningar inte var avsedda.[16][27] I övrigt delade Bishriyya Mu'tazilas generella ståndpunkter om Guds enhet och rättvisa.[16]

Murdariyya (Mazdariyya)

Murdariyya, efter Abu Musa al-Murdar (d. 226/841), kallad "Mu'tazilas munk" på grund av sin asketiska livsstil, representerade en av rörelsens mest stränga och konfrontativa grenar.[23][27] Al-Murdar var känd för att tillämpa principen "amr bil-ma'ruf wal-nahy 'an al-munkar" (3.5) med stor hårdhet, inklusive att förklara meningsmotståndare – även inom Mu'tazila – som otrogna (takfir) på grunder som många samtida och senare lärda, även inom Mu'tazila, ansåg vara orimligt långtgående.[27]

6.8 Hishamiyya och Salihyya

Hishamiyya, efter Hisham ibn 'Amr al-Fuwati, och Salihyya, efter al-Salihi, var två ytterligare bagdadiska/basranska grenar som behandlade detaljfrågor kring den "mellanposition" (3.4) som tillämpas på den syndande troende, samt frågor om barns och icke-muslimers status i efterlivet – frågor där dessa grenar intog särpräglade, av huvudfåran inom Mu'tazila ofta kritiserade, ståndpunkter.[23][27]

Habitiyya / Hadathiyya (Khabitiyya)

Habitiyya (även Khabitiyya) och den närbesläktade Hadathiyya, efter Ahmad ibn Ha'it respektive Fadl al-Hadathi, representerar de mest extrema och mest kontroversiella grenarna av Mu'tazila. Dessa grupper tillskrivs läror om själavandring (tanasukh al-arwah) och spekulationer kring profeten Jesu ('Isa) natur som av både sunnitiska och övriga Mu'tazili-lärda ansågs gränsa till, eller utgöra, klar otro (kufr).[23][27] Dessa grenar betraktades som så avvikande att även andra Mu'tazili-skolor avsåg sig dem, vilket i sunnitisk polemik ofta lyfts fram som ett exempel på hur långt rörelsens rationalistiska metod kunde driva enskilda tänkare bort från islams grundläggande trossatser.[23]

Mu'ammariyya

Mu'ammariyya, grundad av Mu'ammār ibn 'Abbad al-Sulami (d. 215/830), drev läran om människans fria vilja och Guds rättvisa till en ytterlighet som av kritiker beskrivits som närmast naturfilosofisk: enligt Mu'ammār skapar Gud enbart substanserna (jawahir) i världen, medan alla "accidenter" (a'rad) – däribland mänskliga handlingar, rörelser och egenskaper – frambringas av kropparna/substanserna själva, utan direkt gudomlig inblandning.[27] Sunnitiska kritiker har sett denna lära som ett steg mot att i praktiken utesluta Guds allomfattande skapande makt (qudra) från en stor del av tillvaron.[26]

Thumamiyya (Sumamiyya)

Thumamiyya, efter Thumama ibn Ashras al-Numayri (d. 213/828), låg nära Mu'ammariyyas linje om människans skapande av sina egna handlingar, men är särskilt känd för läran att obotfärdiga syndare och otrogna efter ett tids straff i Elden till sist kommer att förvandlas till stoft/aska och upphöra att existera som kännande varelser – en lära som står i direkt motsättning till den sunnitiska läran om antingen evigt paradiset eller evigt/temporärt straff följt av paradiset för de troende.[23][27]

Khayyatiyya

Khayyatiyya, efter Abu al-Husayn al-Khayyat (d. tidigt 300-tal H), representerar en senare basransk gren känd framför allt för sitt försvar av Mu'tazilas system mot externa filosofiska angrepp, bland annat i sitt berömda verk "al-Intisar", riktat mot den tidigare Mu'tazili-avhopparen Ibn al-Rawandis kritik.[27]

Jahiziyya

Jahiziyya, efter den berömde litteratören och teologen Amr ibn Bahr al-Jahiz (d. 255/869), elev till al-Nazzam, förde vidare Nazzamiyyas kritiska hållning till delar av hadithtraditionen och bidrog till att sprida Mu'tazilas idéer i en mer litterär och populär form, vilket gjorde rörelsens tankegods tillgängligt för en bredare bildad allmänhet i Bagdad.[24][27]

Ka'biyya

Ka'biyya, efter Abu al-Qasim 'Abdallah al-Balkhi al-Ka'bi (d. ca 319/931), var en av de sista stora bagdadiska Mu'tazili-grenarna och verkade som motpol till den samtida basranska Jubba'iyya/Bahshamiyya-traditionen (se

6.15–6.16) i flera frågor rörande Guds attribut och människans handlingsförmåga.[27]

Jubba'iyya

Jubba'iyya, efter Abu 'Ali Muhammad al-Jubba'i (d. 303/916), representerar den sena basranska skolans huvudfåra under 900-talet och utgör en brygga mellan de äldre Mu'tazili-systemen (al-'Allaf, al-Nazzam) och den efterföljande Bahshamiyya-skolan, grundad av al-Jubba'is egen son.[14][15][27]

Bahshamiyya och Ikhshidiyya

Bahshamiyya, grundad på läran från Abu Hashim al-Jubba'i (d. 321/933, son till Abu 'Ali al-Jubba'i), blev den dominerande Mu'tazili-skolan under Mu'tazilas "guldålder" fram till seljukernas ankomst, och förknippas särskilt med teorin om "ahwal" ("tillstånd") – ett försök att förklara Guds attribut som varken identiska med, eller helt skilda från, Hans väsen, utan som mellanliggande "tillstånd".[14][15] Skolans mest kända senare företrädare var den inflytelserika domaren och teologen 'Abd al-Jabbar ibn Ahmad (d. 415/1025), vars omfattande verk "al-Mughni" utgör en av de mest kompletta bevarade framställningarna av mogen Mu'tazili-teologi.[14][15] Bahshamiyyas huvudrival var Ikhshidiyya, grundad av Abu Bakr al-Ikhshid, vilken bildade en konkurrerande gren inom samma senbasranska tradition.[27]

Politisk nedgång och fortsatt inflytande

Efter al-Mutawakkils omläggning av politiken 851 förlorade Mu'tazila sitt statliga beskydd, och den sunnitiska Ahl al-Hadith-traditionen – senare systematiserad genom Ash'ari- och Maturidi-skolorna – återtog sin ställning som den dominerande teologiska riktningen inom sunnitisk islam.[17][31] Mu'tazila som organiserad rörelse fortsatte dock att existera under flera århundraden, särskilt under Buyid-dynastins beskydd i Irak och Persien, och många hanafitiska rättslärda förblev under lång tid anhängare av Mu'tazili teologi, även sedan den politiska makten övergått till sunnitiskt orienterade härskare.[15]

Mu'tazilas tankegods kom också att utöva betydande inflytande på teologin inom flera grenar av shiaislam, särskilt inom Zaydiyya och, i viss mån, Tolfter-shiismens (Imamiyya) senare kalam-tradition, samt – enligt vissa forskare – indirekt på karaitisk judendom.[14] Inom sunnitisk islam

betraktas dock Mu'tazila genomgående som en av de tydligaste exemplen på Ahl al-Bid'a wal-Kalam: en rörelse vars metod (att låta filosofiskt grundat förnuft överordnas uppenbarelsens uppenbara betydelse) av Ahl al-Sunna anses ha lett till avvikelser i flera av islams mest centrala trosfrågor, från Guds attribut och Koranens natur till frågor om den yttersta domen.[11][18][26]

Sammanfattning

Mu'tazila utgör en av islams historiskt mest betydelsefulla – och, från sunnitiskt håll, mest kritiserade – teologiska rörelser. Dess fem grundprinciper (Guds enhet i en strikt rationalistisk tappning, Guds rättvisa och människans fria vilja, löftet och hotet, mellanpositionen för den syndande troende, samt plikten att påbjuda det goda och förbjuda det onda) ledde rörelsen till slutsatser – framför allt läran om Koranens skapade natur – som av den sunnitiska huvudfåran, representerad av Imam Ahmad ibn Hanbal och Ahl al-Hadith under Mihna, ansågs utgöra en allvarlig avvikelse från islams grundläggande trosuppfattning.[8][9][32]

Rörelsens splittring i ett stort antal undergrupper – från de tidiga Wasiliyya och Huzayliyya, via de mer extrema Murdariyya och Habitiyya, till de senare och mer systematiserade Jubba'iyya och Bahshamiyya – illustrerar enligt sunnitisk kritik en av rörelsens grundläggande svagheter: när uppenbarelsens texter inte längre utgör den slutgiltiga måttstocken, utan underordnas varje generations och varje enskild tänkares rationalistiska slutsatser, blir resultatet en fortlöpande fragmentering i allt fler, ibland sinsemellan oförenliga, läror.[18][24][26] Det är mot denna bakgrund som Ahl al-Sunna wal-Jama'a – med sin betoning av att underordna förnuftet Koranens och Sunnans uppenbara betydelse, så som den förstods av de tidiga generationerna (al-Salaf al-Salih) – ser sig som det enande alternativet till den splittring som Mu'tazilas kalam-metod, enligt detta synsätt, gav upphov till.[5][35]

Källförteckning

[1] Wikipedia, "Mu'tazilism" – <https://en.wikipedia.org/wiki/Mu'tazilism>

[2] Encyclopedia.com, "Mu'tazilites, Mu'tazila" – <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/mutazilites-mutazila>

[4] Wikipedia, "Al-Milal wa al-Nihal" (al-Shahrastanis sektklassificering,

inklusive Mu'tazila-grenar) –

https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Milal_wa_al-Nihal

[5] Wikipedia, “Bahshamiyya” – <https://en.wikipedia.org/wiki/Bahshamiyya>

[8] Wikipedia, “Ahmad ibn Hanbal” –

https://en.wikipedia.org/wiki/Ahmad_ibn_Hanbal

[9] Wikipedia, “Quranic createdness” –

https://en.wikipedia.org/wiki/Quranic_createdness

[10] Wikipedia, “Mihna” – <https://en.wikipedia.org/wiki/Mihna>

[11] Abu Khadeejah Abdul-Wahid, “Part 12: The Qur’an is the Speech of Allah, Uncreated”, ur “The Foundations of the Sunnah of Imam Ahmad Ibn Hanbal” –

<https://abukhadeejah.com/part-12-quran-speech-of-allah-uncreated-refutation-of-jahmiyyah-asharis-mutazilah-foundations-of-the-sunnah-ahmad-ibn-hanbal/>

[12] IslamOnline, “The Uncreated Quran: Doctrinal Lessons from Surah Az-Zumar” – <https://islamonline.net/en/uncreated-quran-islamic-creed/>

[14] Encyclopaedia of Islam (2nd ed.) via muslimphilosophy.com, “Mu'tazila” – <https://www.muslimphilosophy.com/ei2/mu-tazila.htm>

[15] Wikipedia, “Mu'tazilism” (avsnitt om Bahshamiyya och senare skolor) – <https://en.wikipedia.org/wiki/Mu%27tazilism>

[16] Wikipedia, “Bishriyya” – <https://en.wikipedia.org/wiki/Bishriyya>

[17] Routledge Encyclopedia of Philosophy, “Ash’ariyya and Mu'tazila”, N. Robinson –

<https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/ash-ariyya-and-mu-tazila/v-1>

[18] Routledge Encyclopedia of Philosophy, “Ash’ariyya and Mu'tazila” (alternativ källa) – <https://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H052>

[19] Encyclopedia.com, “Mu'tazilites, Mu'tazila” (etymologi och al-manzila bayna al-manzilatayn) –

<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/mutazilites-mutazila>

[22] Riaz Laghari, "Understanding Mu'tazilism", Medium – <https://medium.com/@riazleghari/understanding-mutazilism-4a0541071f6f>

[23] IslamCity (mail-archive), "A classification of 73 firaq" (lista över Mu'tazilas undergrupper enligt klassisk klassificering) – <https://www.mail-archive.com/islamcity@yahoo.com/msg14617.htm>
|

[24] Wikipedia, "Mu'tazilism" (avsnitt om Nazzamiyya, al-Jahiz och kritik av hadith) – <https://en.wikipedia.org/wiki/Mu'tazilism>

[26] T. P. Hughes, "Dictionary of Islam", uppslagsordet "Mu'tazilah" (med citat från al-Shahrastani) – <https://www.juancole.com/library/dictionary-of-islam-hughes/mutazilah>

[27] Wikipedia, "Al-Milal wa al-Nihal" (detaljerad lista över Mu'tazilas undergrupper och grundare enligt al-Shahrastani) – https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Milal_wa_al-Nihal

[30] Riaz Laghari, "Understanding Mu'tazilism" (avsnitt om Mihna och Abbasidkalifatet), Medium – <https://medium.com/@riazleghari/understanding-mutazilism-4a0541071f6f>

[31] Wikipedia, "Quranic createdness" (avsnitt om Mihnans avslutning under al-Mutawakkil) – https://en.wikipedia.org/wiki/Quranic_createdness

[32] IslamOnline, "The Uncreated Quran: Doctrinal Lessons from Surah Az-Zumar" (avsnitt om Mu'tazilas lära) – <https://islamonline.net/en/uncreated-quran-islamic-creed/>

[35] Abu Khadeejah Abdul-Wahid, "Part 12: The Qur'an is the Speech of Allah, Uncreated and a Refutation of the Opposers" – <https://abukhadeejah.com/part-12-quran-speech-of-allah-uncreated-refutation-of-jahmiyyah-asharis-mutazilah-foundations-of-the-sunnah-ahmad-ibn-hanbal/>

Obs: Denna artikel presenterar ämnet utifrån sunnitisk islams (Ahl al-Sunna wal-Jama'as) teologiska perspektiv, i enlighet med uppdragsgivarens önskemål. Beskrivningarna av de enskilda undergrupperna grundar sig på den klassiska sekt-katalogtraditionen (framför allt al-Shahrastanis al-Milal wa al-Nihal) som den förmedlas i sunnitisk litteratur, och återger inte nödvändigtvis hur dessa grupper själva skulle ha beskrivit sina ståndpunkter.